

Förrådde Judas Jesus – eller överlämnade han honom bara?

Torsten Löfstedt

Traditionellt inom kristendomen har Judas Iskariot presenterats som lärjungen som förrådde Jesus, och han har fått fungera som arketyper av en förrädare. På senare tid har dock flera forskare försökt rehabilitera Judas Iskariot, däribland William Klassen, Elaine Pagels, Karen King, Marvin Meyer, James M. Robinson och här i Sverige Jörgen Magnusson.¹ Judas kom i särskild fokus när *National Geographic* publicerade fotografier av en nyupptäckt handskrift av det gnostiska Judasevangeliet med berättelser om dess upptäckt och rekonstruktion samt översättning i april 2006,² men det hade funnits en tendens att försöka presentera Judas i mer positiv dager långt innan dess.³ Forskare har uppmärksammat att senare evangelier ger mer negativ bild av Judas än Markusevangeliet, det evangelium som troligtvis skrevs först, och att kristna texter som är yngre än Nya testamentet ger en ännu mer negativ bild av Judas. Några exempel följer. Medan Markus (14:11) ger intrycket att överstepräster spontant lovade att belöna Judas, specificerar Matteus (26:15) att Judas frågade överstepräster hur mycket han skulle få om han utlämnade Jesus till dem. Medan Markus ger ingen explicit förklaring till varför Judas agerade som han gjorde, skriver Lukas (22:3) att ”Satan for in i Judas”, som då gick till verket. Till skillnad från de synoptiska evangelierna, identifierar Johannes-evangeliet, som många forskare anser är yngst av de fyra evangelierna, Judas som en tjuv (Joh 12:6) och en djävul, eller kanske rent av djävulen (Joh 6:70).⁴ I ett citat tillskriven kyrkofadern Papias som forskare tror komponerades cirka år 130, berättar författaren i detalj om hur äcklig Judas blev till utseendet, förmodligen efter det att han förrått Jesus och misslyckats med att hänga sig; Papias hävdar bl.a. att ”hans kropp svällde upp så att han inte ens kunde komma fram där en vagn med lätthet går in.”⁵

Frågan har rests om kristna bibelöversättare inte läser in senare traditioners negativa värdering av Judas in i de tidiga nytestamentliga texterna; på lingvistiska och teologiska grunder ifrågasätter några forskare om Judas agerande ursprungligen karakteriserades som förräderi överhuvudtaget. Till exempel summerar Klassen sin syn på hur Judas agerande skall tolkas: ”Such words as treachery or betrayal simply do not apply. ... Instead, we have, it is most likely, a disciple following the will of his master.”⁶ I

1 Jfr Klassen 1996; Pagels & King 2007; Meyer 2007; Robinson 2007; Magnusson 2008.

2 Översättningen som publicerades i *National Geographic* gjordes av Rodolphe Kasser, Marvin Meyer och Gregor Wurst.

3 Se analyser av tidigare försök att rehabilitera Judas i Paillard 1995 och Pyper 2001.

4 Om översättningsproblematiken i Joh 6:70 se Löfstedt 2009, s 70-73.

5 Översättning från Andrén och Beskow 2006, s 199. Om dateringen av denna text se s.194.

6 Klassen 1996, s 70.

denna artikel skall jag summera några av debatterna kring Nya testamentets Judasbild, i synnerhet frågan om de nytestamentliga författarna hade som avsikt att beskriva Judas motivationer som onda. Jag skall därefter ge en förklaring till deras besynnerliga verb val, för att sedan mycket kortfattat problematisera problematiserandet: hur ska försöken att rehabilitera Judas bäst förklaras? Till skillnad från Klassen och Magnusson försöker jag inte återskapa den historiske Judas, utan hoppas främst förstå vilken bild Markus, en av de tidigaste nytestamentliga författarna, ville ge av honom och hans agerande.⁷ Jag kommer att hänvisa till andra nytestamentliga texter och annan tidig kristen litteratur, men inte till de nyligen återfunna fragmenten av Judasevangeliet, då denna text troligtvis är betydligt senare än de nytestamentliga texterna och ger uttryck till en teologi som avviker starkt från den vi hittar i Markusevangeliet, och hjälper oss därför inte förstå Markus.⁸

De flesta översättningar av Nya testamentet beskriver Judas Iskariot som lärjungen ”som förrådde” Jesus, exempelvis i Markusevangeliets lista på lärjungar (Mark 3:19), så som *Bibel 2000* översätter det. Det grekiska verb som beskriver Judas’ agerande, *paradidomi*, översätts oftast som ’förråda’ när Judas är subjekt i *Bibel 2000* och som ’betray’ i flera engelska översättningar.⁹ Hans agerande enligt Mark 14:11 lyder i *Bibel 2000*: ”Men Judas Iskariot, en av de tolv, gick till översteprästerna för att förråda honom.”¹⁰ Och Jesus förutsäger i Markus 14:18 ”Sannerligen, en av er kommer att förråda mig, han som äter med mig”, och ”Människosonen går bort, som det står skrivet om honom, men ve den människa genom vilken Människosonen blir förrådd!” (14:21). När han lite senare ser Judas komma säger han: ”Här kommer han som skall förråda mig” (14:42).¹¹ 1917 års översättning använder också verbet ’förråda’ i dessa verser. Klassen (och därefter Magnusson) påpekar att det verb som översätts som ’förråda’, *paradidomi*, inte har denna betydelse i någon annan grekisk text från samma tid.¹² Snarare betyder det ’överlämna’ eller ’utlämna’, vilket inte låter lika dåligt.¹³ Intressant nog översätter *Bibel*

7 Forskare är oense om Markusevangeliet skrevs före eller efter templets fall år 70, men de flesta forskare är övertygade om att Matteus och Lukas använde Markusevangeliet som förlaga.

8 Judasevangeliet finns bevarad i fragmentarisk form i en enda handskrift skriven på koptiska c:a 300. Meyer (2007, s 13) spekulerar att den översattes från en grekisk förlaga som skrevs i mitteln av andra århundradet, då ett evangelium av detta namn omnämns av Irenaeus c:a år 180. För en kort översikt om Judasevangeliet och dess användbarhet i historiska Jesus-studier och nytestamentlig teologi, se Evans 2006, s 240-245.

9 Enligt Klassen (1996, s 54) översätts *paradidomi* konsekvent som ’betray’ i fyra engelska bibelöversättningar (NRSV, RSV, NEB, JB) i följande verser: Matt 10:4; Matt 26:15, 16, 21, 23, 24, 25, 46, 48; 27:3, 4; Mark 3:19; 14:10, 11, 18, 21, 42, 44; Luk 22:4, 6, 21, 22, 48; Joh 6:64, 71; 12:4; 13:2, 11, 21; 18:2, 5; 21:20.

10 I parallellversen i Matteus (26:16) använder dock översättarna ’utlämna’ i stället.

11 Magnusson 2008, s 79.

12 Klassen 1996, s 47ff. s 48: ”Not one ancient Greek text has so far surfaced in which [*paradidomi*] means ’betray’ or has the connotation of treachery.”

13 Klassen 1996, s 56: ”The verb has no inherently negative connotation.” In sin grekiska-engelska ordbok över Nya testamentet ger Danker (2000, s 762), som refererar till Klassen, som en av definitionerna till *paradidomi*, ”hand over, turn over, give up a person.”

2000 samma verb som 'överlämna' eller 'utlämna' i vissa sammanhang, exempelvis i Mark 10:33 "Vi går nu upp till Jerusalem. Människosonen skall utlämnas (< *paradidomi*) åt överstepräster och de skriftlärda, och de skall döma honom till döden och utlämna (< *paradidomi*) honom åt hedningarna, som skall göra narr av honom och spotta på honom, pryglä honom och döda honom..." (1917 års översättning använder former av verbet 'överlämna' här.) Klassen (och därefter Magnusson) påpekar att när Judas är subjekt översätts verbet som 'förråda', medan när någon annan är subjektet översätts det som 'överlämna' eller 'utlämna', även om objektet är densamme Jesus.¹⁴ Till exempel skriver översättarna till *Bibel 2000* att överstepräster 'överlämnade' Jesus till Pontius Pilatus (Mark 15:1; även 1917 års övers.). Man kan med Magnusson fråga sig om deras beteende inte var lika svekfullt som Judas' beteende.¹⁵ Enligt *Bibel 2000* gör Pontius Pilatus sig skyldig till att 'utlämna' (*paradidomi*) Jesus till att dödas, fastän han hade sagt att han inte kunde finna honom skyldig till att ha gjort något som förtjänade dödsstraff (Luk 23:25).

Översättarna verkar därför ganska godtyckligt endast använda verbet 'förråda' när Judas är det uttryckta eller implicita subjektet. Översättningen 'förråda' är inte självklar även av ett annat skäl. Det finns ett annat grekiskt verb som närmare motsvarar 'förråda', nämligen *prodidomi*,¹⁶ från vilket är bildat det deverbala substantivet *prodotes* 'förrädare' vilket används om Judas i Luk 6:16.¹⁷ Lukas identifierar alltså Judas i denna vers som förrädare. Har översättarna felaktigt läst in Lukas' karakterisering av Judas in i Markus text?¹⁸ Är det möjligen så att Markus inte tänkte sig Judas agerande som förräderi? Det är vad Klassen tror: "The absence of the Greek word for 'traitor' or 'betray' applied to Judas in the earliest sources (except once, in Luke) and, indeed, throughout the New Testament is an unassailable witness to the fact that whatever Judas did, the earliest Christians did not view it as a betrayal of Jesus or of the faith community."¹⁹

Klassen och Magnusson presenterar översättningsproblematiken som om det vore en sensationell nyhet för forskarvärlden, fastän det är något som redan hade noterats i bibelkommentarer.²⁰ För icke-specialister var det dock något nytt och anmärkningsvärt.

14 "Virtually all translators consistently translate [*paradidomi*] as 'betray' when Judas is the subject of the action" (Klassen 1996, s 54).

15 Magnusson 2008, s 81. Se även Brown 1994.s 211: "*Paradidonai* is used frequently in relation to Judas... and so there is a tendency to translate it as 'betray' [...9]; but such a translation blurs the parallelism to the agency of others expressed by this verb."

16 Klassen 1996, s 49. Danker (2000, s 867) ger följande definition av verbet: "to hand over in a treacherous manner, betray."

17 Former av detta substantiv förekommer även i Apg 7:52. Stefan säger till översteprästen och andra judiska ledare om den Rättfärdige som skulle komma: "nu har ni förrått och mördat honom..." Intressant nog karakteriserar Lukas överstepräster också som förrädare (*prodotai*) i Apg 7:52 – men översättarna brukar ändå inte översätta *paradidomi* som 'förråda' när överstepräster är subjekt. Se även 2 Tim 3:4.

18 Magnusson 2008, s 75.

19 Klassen 1996, s 57-58.

20 Gundry 1993, s 169: "Παρεδωκεν gets the connotation of betrayal only from its context."; Brown 1994, s 211-213; Morris 1995, s 342.

Till skillnad från Klassen och Magnusson tror jag att den traditionella översättningen av *paradidomi* som 'förråda' när den används om Judas' gärning, även om den inte är exakt, motsvarar Markus syn på Judas handlande. Visserligen används verbet *paradidomi* även om handlingar som inte betraktas som negativa i Nya testamentet, men det finns sammanhang (där Judas inte omnämns) där handlingen som verbet beskriver ändå måste anses vara negativ. Jämför hur verbet *paradidomi* används i följande verser i *Bibel 2000*, där verben i fet stil översätter *paradidomi*:

Matt 5:25 ”Skynda dig att komma överens med din motpart medan ni ännu är på väg, så att han inte **överlämnar** dig åt domaren och domaren **lämnar** dig åt vakten och du sätts i fängelse.”

Mark 13:9 ”Men var på er vakt. Man skall **utlämna** er åt domstolar, och ni skall pryglas i synagogorna och ställas inför ståthållare och kungar för min skull, som vittnen inför dem.” (även Matt 10:17, Luk 21:12).

Mark 13:12 ”Broder skall **skicka** broder i döden, och en far sitt barn.”
(även Matt 10:21)

Matt 24:10 ”Då skall många komma på fall och **ange** varandra och hata varandra”

Att överlämna en människa till hans fiender brukar inte betraktas som en snäll gärning, oavsett vilket verb vi använder.²¹ Klassen spekulerar att Judas kanske inte hade förväntat sig att de judiska religiösa ledarna skulle arrestera Jesus – kanske hoppades han snarare på en försoning mellan Jesus och översteprästerna.²² Det är en spännande tanke, men den är helt Klassens konstruktion och saknar belägg i de nytestamentliga texterna. I Apg 1:16 beskrivs Judas som ”en vägvisare’ (*hodegos*) åt dem som grep Jesus” snarare än som ’förrädare’ – men likväl beskrivs hans handling som en ogärning (*adikia* Apg 1:18). Som nämndes kallar Lukas Judas för förrädare på ett ställe (Luk 6:16); det är därmed underförstått att Lukas betraktade hans gärning som förräderi, även när han använder verbet *paradidomi* för att beskriva det.

Vad betyder det att förråda någon? *Norstedts Svenska ordbok* ger följande definitioner: ”1) genom svek göra (hemlighet) känd för ngn. 2) svekfullt utlämna ngn till fiende.”²³ Den första betydelsen är inte relevant här – Jesus påpekar att hans undervisning varit offentlig (Mark 14:49). Det Judas gjorde var inte att avslöja Jesu lära, utan att låta de judiska ledarna veta när och var de kunde tämligen ostört gripa Jesus (jfr Mark 14:11).²⁴ Vidare visade han folkhopen som de judiska religiösa ledarna skickat ut vilken person som var Jesus (Mark 14:43-44).

21 Jfr Eslinger 2000, s 57 ”’Handing over’ it may be, but in terms of the human conventions of friendship and loyalty it is betrayal.”

22 Klassen 1996, s 69.

23 Allén, red. 2003, s 331.

24 Så även Robinson 2007, s. 158. Contra Schweitzer som ansåg att Judas avslöjade den messianiska hemligheten (Klassen 1996, s 43).

Markusevangeliet verkar låta Judas bära på skuld för sitt agerande.²⁵ Det finns inga tecken på att Judas beordrades att överlämna Jesus,²⁶ utan intrycket Markus ger är att Judas begav sig till översteprästerna självmant (Mark 14:10-11) - kanske därför att han tillhörde den skara av lärjungar som var förargad över att Jesus inte fördömde kvinnan som slösaktigt hällde balsam på Jesu huvud samma kväll utan snarare prisade hennes gärning (14:3-9).²⁷ Visserligen gör inte Markus denna koppling explicit,²⁸ men den är inte långsökt. Det första som Markus berättar om efter han redovisat för hur Jesus försvarade kvinnan är att Judas söker upp översteprästerna. Man kan dock fråga sig varför Markus inte säger att Judas var en av dem som kritiserade kvinnan om det är vad han tror hände. Kanske vill han presentera händelserna såsom lärjungarna upplevde dem: Judas förräderi var inte något som lärjungarna hade väntat sig. Det är inte omöjligt att Judas (och andra lärjungar, liksom även läsare idag) fann Jesu försvar för kvinnans handling anstötligt: ”Låt henne vara! Varför gör ni henne ledsen? Hon har gjort en god gärning mot mig. De fattiga har ni alltid hos er, och dem kan ni göra gott mot när ni vill, men mig har ni inte alltid” (Mark 14:6-7). Judas kan ha upplevt Jesus som högfärdig, nonchalant och inte längre en trovärdig messiaskandidat och denna upplevelse kan ha inspirerat hans agerande.

Det bör påpekas att i Markusevangeliet utpekar inte Jesus Judas som sin förrädare, han identifierar endast sin förrädare som en av de tolv som doppar i skålen tillsammans med honom (14:20).²⁹ Matteus- och Johannesevangelierna låter Jesus veta i förväg vem det var som skulle förråda/överlämna honom (Matt 26:25; Joh 6:64; 13:11), men det är inte fallet i Markus eller Lukas. Enligt Markusevangeliet säger Jesus att en av dem som åt med honom förråda honom; och bekymrade frågar lärjungarna ”den ene efter den andre”: ”Det är väl inte jag?” (Mark 14:19). Deras fråga tyder på att de alla kunde ha blivit förrädare. Klassen skriver helt övertygande:

In this way Mark drives home the point that anyone of the disciples could possibly have served as informer. Each had reason to go to the Temple leadership to blow the whistle on Jesus, for each was baffled by the direction of Jesus' work and had no idea where it was headed during the last hectic days in Jerusalem.³⁰

Inte bara Judas utan även de andra lärjungarna var osäkra på vad Jesus hade för planer, och som Markus antyder, var det mer än en lärjunge som tog illa vid sig vid kvinnans

25 I Matteusevangeliet blir Judas skuld ännu tydligare; där bedömer han sin egen handling som en synd (27:4).

26 Contra Klassen (1996, s 45): “What our earliest sources say is that Judas did nothing until Jesus told him to do it.”

27 Johannesevangeliet (12:4) specificerar att det var just Judas som framförde kritiken mot kvinnans slöseri.

28 Magnusson 2008, s 76 skriver att ”Judas intentioner ... inte framgår av själva texten” och Klassen (1996, s 38) skriver om Judas: ”his motive... cannot be ascertained.”

29 Som många tolkare har påpekat, kan vi se en allusion till Psalm 41:10 här (”Också min vän som jag litade på och som delade mitt bröd, han trampar på mig.”). Att bryta mot bordsgemenskapen ansågs vara ett särskilt grovt brott, det var ett klassiskt exempel på förräderi.

30 Klassen 1996, s 85-86.

slöseri. Men det var till slut bara Judas som överlämnade Jesus till de judiska myndigheterna.

I Markusevangeliet (och de andra synoptiska evangelierna) yttrar Jesus ett ve-rop över den person som överlämnar honom, vilket har traditionellt tolkats som en dom över Judas.³¹

”Människosonen går bort som det står skrivet om honom, men ve den människa genom vilken Människosonen blir **förrådd!** Det hade varit bättre för den människan att hon aldrig hade blivit född.” (Mark 14:21; även Matt 26:24, Luk 22:22)

Klassen (och Magnusson) föreslår att ve-ropet här ger uttryck till medkänsla, snarare än förbannelse eller fördömelse.³² Vi finner ett exempel på detta språkbruk i Matt 24:19, i samband med Jesu profetia om den sista stora nöden: ”Ve dem som väntar barn eller ammar i den tiden.” Det är inte troligt att Jesus fördömer dem som råkar ha nyligen fött barn när den sista stora nöden inträffar; snarare ger han uttryck till medkänsla. Men man bör också jämföra ve-ropet i Mark 14:21 med andra ve-rop i evangelierna. Är det troligt att ve-ropet i Luk 6:24 ger uttryck för medkänsla för de rika exempelvis, eller att ve-ropen mot de skriftlärdade och fariséerna i Matt 23:13, 15, 23, 25 som han kallar blinda ledare och blinda dårar (23:16, 17) och hycklare (23:23,25) ger uttryck för medlidande? Det är mer troligt att de ger uttryck till fördömelse. Ve-ropet i Mark 14:21 bör också jämföras med dem i Luk 17:1-2 och Matt 18:6-7, citat med snarlik struktur:

”Det är oundvikligt att förförelserna kommer, men ve den genom vilken de kommer. Det vore bättre för honom att ha sänkts i havet med en kvarnsten om halsen än att kunna förleda en enda av dessa små. Ta er i akt!” (Luk 17:1-3a)

”Men den som förleder en av dessa små som tror på mig, för honom vore det bäst om han fick en kvarnsten hängd om halsen och sänktes i havets djup. Ve dig värld med dina förförelser. Förförelserna måste ju komma, men ve den människa genom vilken de kommer.” (Matt 18:6-7)

Författarna till de synoptiska evangelierna är uppenbarligen medvetna om problematiken som en strikt förståelse av predestinationsläran kan innebära; att vissa händelser är förutbestämda innebär inte att de som utför aktionerna är skuldfrä.³³ Det faktum att Judas agerade i enlighet med Guds plan innebär inte att han inte ansvarar för sina hand-

31 Jfr Hartman 2005, s 516.

32 Klassen 1996, s 81, Magnusson 2008, s 78.

33 Om parallelltexten i Lukas skriver Green (1997, s 765): ”v 22 is a transparent affirmation of the larger biblical notion of dual causation, a refusal to collapse the tension between divine sovereignty and human responsibility.” Paillard undersöker temat om Judas roll i Jesu arrest och om hur den tolkades i ljuset av gammaltestamentliga profetior och drar slutsatsen (1995, s 210): ”Bibelns Judas var varken en lydnadens martyr eller ett offer för predestinationen. Lika litet som Jesus var han en sprattelgubbe i händerna på en Gud som drog i trådarna och lät honom på förutbestämd tid och plats utföra sitt nummer på förutbestämt sätt.”

lingar.³⁴ Det är troligt att den traditionella tolkningen av Mark 14:21 är korrekt; evangelisten menar att Judas kommer att fördömas för sin gärning.³⁵

Det finns andra skäl att tro att evangelisterna inte tänkte sig Judas som lojal lärjunge. De synoptiska evangelierna ger listor på Jesu tolv lärjungar (Matt 10:2-4, Mark 3:16-19; Luk 6:14-16); i alla listor är det Judas namn som kommer sist. De lärjungar vars namn kommer närmast Judas i listan är lärjungar som knappast figurerar i evangelierna: Jakob Alfaios son; Taddaios; Simon Kananaios” (Matt 10:3-4, även Mark 3:18); ”Alfaios son Jakob, Simon, som kallades seloten, Jakobs son Judas” (Luk 6:15). Petrus får hedersplatsen först i listorna. Det är troligt att evangelisterna sätter Judas namn sist för att betona hans skamliga beteende, snarare än att utmärka honom som ovanligt lydig.

Om Markus avsikt inte var att ge bilden av Judas som lojal lärjunge som var villig att utföra ett uppdrag ingen annan lärjunge kunde anförtros, utan tänkte sig honom just som förrädare, varför använder han då inte verbet *prodidomi*, som har betydelsen ’förråda’? Jag tror att Markus ordval påverkas av en tidigare liturgisk formulering som användes av kristna församlingar i samband med nattvardsfirandet, vilket i sin tur refererar till profetian om den lidande tjänaren i Jesaja 53 som den lyder i Septuagintan, den grekiska översättningen av Gamla testamentet som Nya testamentets författare använde flitigt.³⁶

En nyckeltext i detta sammanhang är Första Korinthierbrevet. De flesta forskare är övertygade om att Pauli brev är äldre än evangelierna, och därmed kan de ge en tydligare bild av den äldsta kyrkan. I Första Korinthierbrevet (11:23) refererar Paulus till nattvardsfirandet, och skriver: ”Jag har själv tagit emot från Herren det som jag har **fört vidare** till er. Den natten då Herren Jesus blev **förrådd**, tog han ett bröd, tackade Gud, bröt det och sade: ”Detta är min kropp som offras för er. Gör detta till minne av mig.” (Jag har markerat översättningar av verbet *paradidomi* återigen i fet stil, för att visa att dess betydelse beror på sammanhanget.) Troligtvis citerar Paulus här en liturgisk text.³⁷ Det är oklart om Paulus syftade på Judas’ ’förräderi’ eller på Faderns utlämnande av Sonen.³⁸ Magnusson påpekar att där Paulus specificerar agent, är det Gud Fader som

34 Magnusson skriver också om Markus 14:21: ”Citatet är ... med största sannolikhet fullt av tolkningar och tillägg som gjorts ’med facit i hand’” (2008, s 77). Denna ad hoc lösning är inte relevant. Vi kan inte komma åt vad Jesus egentligen sade, utan vi kan endast analysera det som evangelisterna berättar.

35 Gundry (1993, s 839) påpekar att det inte nödvändigtvis måste röra sig om evig fördömmelse: ”Taken strictly, the implied judgment might be less frightful than eternal damnation but more frightful than never having come into existence. One wonders what besides eternal damnation would be more frightful, however.” Jfr även Hagner (1995, s 767): ”the somber saying that ’it were better had that man not been born’ finds a parallel in the apocalyptic language of 1 Enoch 38.2 and points to the great seriousness of the offense.”

36 Vidare kan det ha varit fallet att verbet *prodidomi* inte var flitigt använt vid denna tid. Danker ger få exempel på dess bruk.

37 Jfr Fee 1987 s. 548.

38 Klassen (1996, s 51): ”Since the text does not say who handed him over, we conclude that the tradition of Judas as betrayer was not found in Paul or in the earliest layers of the tradition.” Danker (2000, s 762): ”It is not certain that when Paul refers to ’handing over, ’delivering up’, arresting’ ... he is even thinking of the action taken against Jesus by Judas much less interpret-

överlämnar Jesus i syndares händer, eller Jesus som överlämnar sig själv, medan Judas överhuvudtaget inte omnämns i Pauli brev:

Rom 8:32 ”Han som inte skonade sin egen son utan **utlämnade** (< paradidomi) honom för att hjälpa oss alla...”

Gal 2:20 ”Jag lever i tron på Guds son, som har älskat mig och **offrat sig** (< paradidomi) för mig.”³⁹

I en tredje vers specificerar inte Paulus vem som gör utlämnandet, men i sammanhanget är det troligt att det är samma som sedan lät uppväcka Jesus, nämligen Gud:

Rom 4:24-25 ”Vi skall räknas som rättfärdiga, ty vi tror på honom som från de döda har uppväckte vår herre Jesus, som blev **utlämnad** (< paradidomi) för våra överträdelsers skull och blev uppväckt för vår rättfärdiggörelses skull.”

Detta språkbruk (i synnerhet Rom 4:25) påminner om språket i Jesaja 53, ett stycke som är avgörande för Nya testamentets tolkning av Jesu död. Markus låter Jesus alludera till denna profetia direkt efter berättelsen om hur han förhärligats på berget (Mark 9:12) och han alluderar igen till profetian i samband med Jesu korsfästelse (Mark 14:60-61, jfr. Jes 53:7). De synoptiska evangelierna vidareutvecklar kopplingarna till den lidande tjänaren i Jesaja. Lukas berättar att när Jesus skulle bege sig till Gethsemane sade han åt lärjungarna att köpa sig svärd, med förklaringen, ”Jag säger er att med mig skall det ord i skriften gå i uppfyllelse som lyder: *Han räknades till de laglösa*. Ty nu fullbordas det som är sagt om mig” (Luk 22:37). Citatet ”Han räknades till de laglösa” kommer från Jes 53:12. Lukas ger oss en nyckel med vars hjälp efterföljande händelser kan tolkas.⁴⁰ I samma vers i Jesaja förekommer det för oss viktiga verbet *paradidomi*; jag citerar Moisés Silvas nya engelska översättning av Jesaja enligt Septuagintan:

Therefore he shall inherit many and he shall divide the spoils of the strong, because his soul was **given over** to death, and he was reckoned among the lawless, and he bore the sins of many, and because of their sins he was **given over**.⁴¹

Jag håller det för troligt att Paulus väntar sig att läsaren skall se denna koppling till Jesaja 53, och att det är därför han använder just detta verb; det var för att som ett offerlamm ta på sig de mångas synder som Jesus dog. Detta utesluter dock inte att Paulus är medveten om den roll Judas hade i det hela.⁴² För att Jesus skall överlämnas i enlig-

ing it as betrayal.” Denna reviderade översättning har påverkat utformningen av liturgin i ett protestantiskt samfund. I *Book of Common Worship* för Presbyterian Church USA ger man som alternativ till de traditionella instiftelseorden (”In the night in which the Lord Jesus was betrayed”) orden: ”The Lord Jesus, on the night of his arrest, took bread ...”

39 Jämför även Ef 5:25 ”Ni män, älska era hustrur så som Kristus har älskat kyrkan och **utlämnat** sig själv för den...” Många forskare tror att Paulus inte är författare till detta brev. *Paradidomi* används dock på samma sätt här som i Gal 2:20.

40 Jfr Fee 1987, s 549.

41 Pietersma red. 2007, s 866. Se även Jes 53:6. ”All we like sheep have gone astray; a man has strayed in his own way, and the Lord **gave him over** to our sins.”

42 Contra Meyer (2008, s 20): ”Paul... knows nothing of a betrayal of Jesus by a renegade disciple named Judas...”

het med skrifterna måste någon utföra överlämnandet. Paulus försöker inte återberätta Jesusberättelsen i sina brev,⁴³ och vi kan därför inte veta om han tänkte sig Judas som trogen vän eller förrädare. Jag tror dock inte att han skulle betrakta Judas som lojal lärjunge. Det finns ett gott skäl att tro att Paulus även har Judas gärning i åtanke när han skriver till församlingen i Korinth. Som Gordon Fee påpekar, hänvisar Paulus till 'traditionen', det som han hade tagit emot ifrån Herren. Det är osannolikt att Paulus menar att denna information om nattvarden var något han hade fått sig förmedlat via uppenbarelse. Mer troligt är att han lärt känna denna tradition via Jesu lärjungar: det är inte osannolikt att det är samma tradition som återkommer i alla fyra evangelier, där 'utlämnandet' av Jesus kopplas samman med Judas.⁴⁴ Med tanke på att Paulus därefter varnar församlingsmedlemmarna i Korinth att de måste vara noga med att inte ta nattvarden på ovärdigt sätt så att de syndar mot Herrens kropp och blod, och skriver att de skall pröva sig själva för att slippa bli dömda (1 Kor 11:27-28), så kan Paulus mycket väl ha tänkt sig Judas som avskräckande exempel, då han enligt de synoptiska evangelierna deltog i den första nattvarden för att direkt därpå förråda Jesus. I samma brev drar Paulus även en parallell med folket Israel hur de döptes in i Moses i havet och åt samma andliga mat, men ändå var Gud inte nöjd med dem (1 Kor 10:1-5). Paulus varnar att om deltagande i sakramenten görs på ett tanklöst sätt hjälper det inte personen komma närmare Gud utan kan snarare leda till döden; återigen vore Matteus (27:3-10) och Lukas (Apg 2:16-20) berättelser om Judas' död givna illustrationer av detta.

Jag håller det för troligt att samma liturgiska text som ligger bakom 1 Kor 11:23ff har påverkat verbvalet i Markus, att Markus använder *paradidomi* istället för *prodidomi* för att påminna om nattvardsliturgin och för att göra anspelning till Jesaja 53 tydligare.⁴⁵ Det Markus vill betona är att Jesus överlämnades för folkets synder i enlighet med Jesajas profetia; Judas var helt enkelt personen genom vilken han överlämnades.

Hur viktig är frågan om Judas agerande är att betrakta som förräderi? Läger vi för stor fokus på Judas lär vi missa poängen med berättelsen. Hur vi än ser på Judas skuld, skedde överlämnandet i enlighet med Guds vilja (Mark 14:21, Apg 2:23) och med Jesu vetande (fastän det inte framgår i Markusevangeliet att Jesus i förväg visste vilken av lärjungarna som skulle förråda honom). Magnusson observerar – "I våra äldsta källor är det alltså vad Gud och Jesus gör i samband med överlämnandet som är centralt. Vem som utför själva handlingen tycks vara av underordnad betydelse."⁴⁶ Och det stämmer

43 I inget av Nya testamentets brev återberättar författaren berättelser om Jesu liv. Breven hade uppenbarligen annat syfte än evangelierna.

44 Fee 1987, s 549.

45 Jfr. Collins (2007, s 223) som skriver à propos bruket av verbet *paradidomi* i Mark 3:19: "It is probably not a coincidence that this verb occurs twice in the poem about the Suffering Servant in Isaiah." Jfr även Gärtner (1971.25): "The important expression *paradidonai* receives its meaning from Isaiah 53, a point which emerges most clearly from the proclamation of the apostles as seen in Acts, where hints of the *pais* (servant) theology can be heard." Magnusson verkar inte ha observerat Gärtners studier av Judas och den koppling han gör till Jesaja 53. Jfr också Brown 1994, s 212.

46 Magnusson 2008, s 75.

även väl överens på hur det är i kyrkor idag- i nattvardsliturgierna i Svenska kyrkan ligger betoningen på Jesu gärning, och Judas omnämns inte.⁴⁷ Vidare är det fallet att evangelierna aldrig påstår att det skulle vara Judas allena som bar skulden till Jesu död, utan både judiska och romerska ledare hade också avgörande roller i det hela och, som påpekats ovan, beskrivs deras beteende av evangelisterna med samma verb som Judas beteende. Vidare, enligt traditionell kristen teologi är det inte Judas som får bära all skuld, utan utgående ifrån en tolkning av Jesaja 53 är det Jesus som bar alla människors skuld på sig. Man kan därför fråga sig varför så många fokuserat på Judas agerande och hans motiv.

Svaret är att både traditionella bibeltolkare och revisionister (som Klassen och Magnusson) ser Judas som en prototyp, antingen som prototypen för en avfälling, syndaren som misströstade, eller som ett exempel på en liten man som utnyttjades av dem som hade makt, och sedan blivit oskyldigt fördömd.

Det finns de som vill frikänna Judas därför att han använts som representant för hela det judiska folket.⁴⁸ Meyer spekulerar att Judas är helt eller åtminstone delvis en fiktiv person, och att nytestamentliga författare valde att använda just detta namn för att underlätta associationer med judarna.⁴⁹ Meyers tes är inte övertygande. Det finns andra personer i Nya testamentet med samma namn som inte ges negativa associationer- t.ex. nämner Lukas en lärjunge känd som Judas, Jakobs son (6:16), som uppenbarligen förblev lojal mot Jesus, och Nya testamentet inkluderar även en text vid namn Judasbrevet. Andra har påpekat att enligt Matt 26:21-25 Judas titulerar Jesus som 'rabbi' medan de andra lärjungarna använder titeln 'Herre', och menar att detta också visar på evangelistens negativa syn på judar.⁵⁰ Jag finner det mer troligt att Matteus vill reservera bruket av termen 'Herre' som tilltal till Jesus till dem som insett Jesus unika roll i frälsningshistorien.⁵¹ Jag är inte övertygad om att någon av evangelisterna tänkte sig Judas som representant för judarna som etnisk eller religiös grupp. Det är fullt rimligt att dra slutsatsen att evangelisterna såg Judas gärning var ond, men det vore oansvarigt att därav dra slutsatsen att det judiska folket är ondskefullt. Vi behöver inte känna oss tvungna att frikänna Judas utav rädsla för att vi annars uppmuntrar till antisemitism.

Intresset att vilja frikänna Judas kan också ses som en logisk konsekvens av den fokus på Guds kärlek som färgat västerländsk protestantism. Klassen skriver i denna anda: "I cannot help concluding that Jesus, being true to himself, loved [Judas] to the end."⁵²

47 Jämför nattvardsbönerna i *Den Svenska Kyrkohandboken I och II* (Svenska kyrkan, 1999), s 43-56. Uttrycket "den natt då han blev förrådd" används, men vem det är som förrådade Jesus specificeras inte.

48 Se referenser i Gärtner 1971.23

49 Meyer 2008, s 20.

50 Robinson 2007, s 136-7.

51 På liknande sätt använder Matteus termen *proskuneo* ('tillbe') för att beskriva aktioner hos dem som hade en aning om Jesu gudomlighet och använder det inte för dem som hånade Jesus, även om deras aktioner var utåt sett identiska (se vidare Löfstedt 2013).

52 Klassen 1996, s 38.

Klassen vill ta bort fokus från Judas påstådda förräderi, så att kyrkan inte riskerar att missa budskapet om Guds nåd,⁵³ och han framkastar teorin att Jesus kanske också hade Judas i åtanke när han bad: ”Fader, förlåt dem, de vet inte vad de gör” (Luk 23:34).⁵⁴

En annan möjlighet är att försöken att frikänna Judas är motiverade av en ovilja att döma, för att inte själv bli dömd (jfr Matt 7:1). Om förrädaren *par excellence* blir frikänd, hur mycket mer förtjänar inte vi ’vanliga’ människor att bli frikända? Paillard spekulerar att det västerländska intresset i Judas har sitt ursprung i några synnerligen djupsittande skuld känslor. Han refererar till ett samtal han hade om Judas med den jungianske religionspsykologen Hjalmar Sundén: ”Sundén var kategorisk: vårt intresse för Judas bottnar i skuld känslor i det kollektiva omedvetna, därför att vi har avvisat Gud – en fadersrevolt som i psykets dunkel kan upplevas som ett fadersmord.”⁵⁵

Det finns många förklaringar till varför bibelforskare vill frikänna Judas, men jag kan inte finna att någon av revisionisternas syn på Judas motsvarar de nytestamentliga författarnas syn på honom och hans agerande. Det är troligt att Markus liksom de andra evangelisterna betraktade Judas som förrädare. Men vi kan inte bortse från det faktum att Markus har valt att använda verbet *paradidomi* hellre än *prodidomi* för att beskriva det Judas gjorde. Det hade varit bättre om översättarna till *Bibel 2000* hade valt att konsekvent översätta verbet *paradidomi* med ’utlämna’ när objektet är en människa, och lämnat värderingen av handlingen till läsarna. På så sätt hade parallellerna mellan Judas agerande och de judiska och romerska myndigheternas agerande och de gammaltestamentliga profetiorna varit tydligare. För Markus och de andra evangelisterna var Judas den som svekfullt överlämnade Jesus åt judiska religiösa ledare som svekfullt överlämnade honom till den romerske ståthållaren Pontius Pilatus som svekfullt överlämnade honom till att dödas – allt i enlighet med Guds plan som hade förkunnats genom profeten Jesaja.

Litteratur

- Allén, Sture, m. fl., red. (2003), *Norstedts Svenska Ordbok*. Norstedts Akademiska Förlag.
- Andrén, Olof & Per Beskow, red. & övers (2006), *De Apostoliska fäderna*. Artos
- Brown, Raymond E. (1994), *The Death of the Messiah: From Gethsemane to the Grave: A Commentary on the Passion Narratives in the Four Gospels*. Vol. 1. London: Geoffrey Chapman.
- Collins, Adela Yarbro (2007), *Mark: A Commentary*. (Hermeneia) Fortress Press.
- Danker, Frederick William (2000), *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature* (first edition by Walter Bauer). Chicago: University of Chicago Press.

⁵³ Klassen (1996, s 51): ”Because the church has focused so much on the perceived evil of Judas, it has lost sight of the marvelous saving grace of God at work even in him.”

⁵⁴ Klassen 1996, s 68.

⁵⁵ Paillard 1995, s. 223.

- Eslinger, Lyle (2000), "Judas Game: the Biology of Combat in the Gospel of John." *Journal for the Study of the New Testament* 77.45-73
- Evans, Craig (2006), *Fabricating Jesus: How Modern Scholars Distort the Gospels*. Downers Grove, IL: InterVarsity.
- Fee, Gordon D. (1987), *The First Epistle to the Corinthians*. NICNT. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Green, Joel B. (1997), *The Gospel of Luke* (New International Commentary on the New Testament). Grand Rapids, MI: Eerdmans
- Gundry, Robert H. (1993), *Mark: A Commentary on his Apology for the Cross*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Gärtner, Bertil (1971), *Iscariot*. Philadelphia: Fortress.
- Hagner, Donald A. (1995), *Matthew 14-28*. (Word Biblical Commentary 33B) Dallas: Word.
- Hartman, Lars (2005), *Markusevangeliet 8:27-16:20*. (Kommentar till Nya testamentet) Stockholm: EFS Förlaget.
- Klassen, William (1996), *Judas: Betrayer or Friend of Jesus?* Minneapolis: Fortress
- Löfstedt, Torsten (2009), 'The Ruler of This World'. *Svensk Exegetisk Årsbok*, 74, s 55-79.
- Löfstedt, Torsten (2013), 'Don't Hesitate, Worship! (Matt 28:17)'. *Svensk Exegetisk Årsbok* 78, s 161-172.
- Magnusson, Jörgen (2008), *Judasevangeliet: Text, budskap och historisk bakgrund*. Lund: Arcus.
- Meyer, Marvin (2007), *Judas: The Definitive Collection of Gospels and Legends about the Infamous Apostle of Jesus*. New York: HarperCollins.
- Morris, Leon (1995), *The Gospel according to John* (New International Commentary on the New Testament). Grand Rapids: Eerdmans.
- Pagels, Elaine och Karen King (2007), *Reading Judas: the Gospel of Judas and the Shaping of Christianity*. Detroit: Gale, Cengage.
- Paillard, Jean (1995), *Broder Judas - en ny syn på förrädaren*. Örebro: Libris
- Pietersma, Albert, red. (2007), *A New English Translation of the Septuagint*. New York: Oxford University Press.
- Pyper, Hugh S. (2001), "Modern Gospels of Judas: Canon and Betrayal." *Literature and Theology* 15. 111-122.
- Robinson, James M. (2007), *The Secrets of Judas: The Story of the Misunderstood Disciple and His Lost Gospel*. New York: HarperSanFrancisco.
- Svenska kyrkan (1999), *Den Svenska Kyrkohandboken I och II*. Stockholm: Verbum.